

آیا چرخش تازه قزاقستان، توازن قدرت میان روسیه، چین و آمریکا را بازتعریف می‌کند؟

آستانه در آستانه چرخش

زهره حسینی

در اوایل آگوست، خبرگزاری رویترز گزارش داد که دولت آمریکا در حال تلاش برای گنجاندن کشورهای بیشتری در توافقات ابراهیم است، به ویژه کشورهایی که قبلاً روابط رسمی با اسرائیل داشتند، از جمله آذربایجان و در مرحله بعد قزاقستان. در آن زمان، مذاکرات با کشورهای آسیای میانه هنوز در مراحل اولیه بود؛ اما قزاقستان که از سال ۱۹۹۲، یعنی تنها چند ماه پس از اعلام استقلال خود در پی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، روابط رسمی با اسرائیل برقرار کرده است، اکنون طی این توافق نمادین، بازیگر کلیدی تئاتر مشارکتی آمریکا-اوراسیاست.

پیوندهای فرهنگی و همکاری‌های اقتصادی

روابط قزاقستان و اسرائیل طی سه دهه گذشته از سطح همکاری‌های پراکنده به شرکاتی چندلایه و راهبردی ارتقا یافته است. حضور تاریخی جامعه یهودیان در قزاقستان—که در مقطعی به ۳۰ هزار نفر رسیده و در دوران جنگ جهانی دوم میزبان هزاران یهودی پناه جو بوده—زمینه‌ای اجتماعی برای تعاملات فراهم کرده است. در دهه‌های اخیر نیز شبکه‌های اقتصادی و فرهنگی یهودی، به ویژه از طریق چهره‌هایی مانند الکساندر ماشکویچ، نقش کانال‌های ارتباطی و تسهیل‌کننده سرمایه‌گذاری‌ها را ایفا کرده‌اند. این حضور، برای اسرائیل نوعی «سرمایه اجتماعی» قابل اتکا در آسیای مرکزی ایجاد کرده است.

پس از استقلال قزاقستان، سفر نورسلطان نظربایف به اسرائیل در سال ۱۹۹۵ و امضای «اعلامیه اصول روابط» نخستین چهارچوب رسمی همکاری را رقم زد. در این دوره، زمینه‌سازی برای ورود شرکت‌های اسرائیلی در حوزه‌های صنعتی و عمرانی آغاز شد.

طی همکاری‌های دوجانبه، انرژی جایگاهی محوری دارد. بیش از ۹۰ درصد صادرات قزاقستان به اسرائیل را نفت تشکیل می‌دهد و بین ۱۰ تا ۲۵ درصد نیاز نفتی اسرائیل از قزاقستان و دیگر کشورهای حاشیه خزر تأمین می‌شود. از سوی دیگر، حضور شرکت هواپیمایی اسرائیلی (ال‌عال) در آلماتی و اهمیت مسیرهای تجاری چین-آسیای مرکزی برای اقتصاد اسرائیل، قزاقستان را به حلقه‌ای مهم در مسیرهای لجستیکی و تجاری اسرائیل بدل کرده است. اگرچه حجم تجارت دو کشور در سال ۲۰۲۴ به ۲۳۶ میلیون دلار کاهش یافته؛ اما سرمایه‌گذاری مستقیم اسرائیل—که در سال ۲۰۲۱ حدود ۳۳ میلیون دلار بود—همچنان روندی باثبات دارد و حضور ۹۹ تا ۱۴۰ شرکت اسرائیلی در بخش‌های نفت، متالورژی، ساخت وساز، مخابرات و غذا نشان‌دهنده عمق رابطه اقتصادی است.

همکاری‌های فناورانه از اواسط دهه ۲۰۰۰ وارد مرحله‌ای تازه شد. صندوق توسعه پایدار «کاپیتا» با سرمایه‌گذاری پنج میلیون دلاری در صندوق «Vertex» اسرائیل، راه نفوذ شرکت‌های های‌تک اسرائیلی به قزاقستان را باز کرد. افتتاح دفتر این صندوق در تل‌آویو و امضای توافقات متعدد فناوری نشان می‌دهد که قزاقستان فناوری اسرائیل را بخشی از راهبرد توسعه صنعتی خود می‌داند.

یکی از جنبه‌های تأثیرگذار اکامتر علنی روابط، همکاری امنیتی است. قرارداد دفاعی سال ۲۰۱۴ که جزئیات آن منتشر نشده، همراه با فروش سیستم‌های موشکی، پهپاد، رادار و تجهیزات ارتباطی، قزاقستان را به یکی از خریداران ثابت فناوری نظامی اسرائیل تبدیل کرده است. از سال ۲۰۲۲ نیز تولید مشترک پهپاد تحت معجز «Elbit Systems» در قزاقستان آغاز شده؛ مسئله‌ای که نشان‌دهنده انتقال بخشی از زنجیره تولید تجهیزات دفاعی اسرائیل به آسیای مرکزی است. در حوزه نظارت دیجیتال نیز گزارش‌ها از استفاده نهاد‌های امنیتی قزاقستان

از نرم‌افزارهای جاسوسی ساخت شرکت‌های اسرائیلی مانند (NSO Group) نشان می‌دهد که همکاری‌ها تنها به حوزه سخت‌افزار دفاعی محدود نیست و ابعاد سایبری نیز به آن افزوده شده است. قزاقستان بخشی از برنامه نوسازی سیستم درمانی خود را از طریق آموزش‌های پزشکی در اسرائیل دنبال کرده است. تنها در سال ۲۰۲۰ بیش از ۸۰ پزشک و پرستار قزاق در مراکز درمانی اسرائیل دوره‌های تخصصی دیده‌اند. گردشگری نیز به عنوان یکی از اولویت‌های جدید اقتصادی در حال رشد است. فعالیت سازمان‌هایی مانند انجمن «میتسوا»، کنگره یهودیان قزاقستان و مشارکت این کنگره در تأسیس کنگره یهودیان اوراسیا، شبکه‌ای سازمان‌یافته از روابط اجتماعی و فرهنگی ایجاد کرده است. این شبکه، علاوه بر تقویت هویت یهودی در قزاقستان، نقشی مکمل در دیپلماسی غیررسمی میان دو کشور دارد. گزارش‌ها نیز نشان می‌دهد بروز یهودستیزی در قزاقستان بسیار نادر است و این امر فضای تعاملات فرهنگی را تقویت کرده است.

منافع اسرائیل از تعمیق روابط

به گفته منابع عبری، موشه کیمخی، سفیر سابق اسرائیل در آستانه، در آخرین نشست خبری خود در آگوست ۲۰۰۴، آشکارا اعلام کرد «به واسطه فعالیت مؤثر دیپلمات‌ها، اسرائیل توانست فناوری‌های خود را در صنایع مختلف قزاقستان اجرا کند.» این جمله، خلاصه‌ای از راهبرد تل‌آویو در آسیای مرکزی است؛ «تثبیت نفوذ از طریق فناوری و سرمایه‌گذاری بلندمدت.» از این رو، اسرائیل تاکنون در قزاقستان بر سه محور متمرکز بوده است:

۱. تکنولوژی کشاورزی و آب برای نوسازی ساختارهای قدیمی شوروی؛
۲. سرمایه‌گذاری در صنایع سبک و پزشکی؛
۳. استقرار واحدهای تولیدی مبتنی بر فناوری اسرائیلی برای دسترسی به بازارهای شرق آسیا.

تل‌آویو اکنون هدف‌گذاری کرده که بخش قابل توجهی از تولیدات با برند فناوری اسرائیل در خاک قزاقستان شکل بگیرد و سپس به بازار چین—بازاری که اعلام کرده خرید سالانه آن به ۱٫۲ تریلیون دلار می‌رسد—صادر شود. در این چهارچوب، قزاقستان برای اسرائیل نه فقط شریک اقتصادی، بلکه یک پایگاه تولیدی و صادراتی تلقی می‌شود.

از منظر واشنگتن نیز پیوستن قزاقستان به چهارچوب همکاری‌های نزدیک‌تر با اسرائیل—در امتداد توافقات ابراهیم—فرصتی است برای شکستن انزوای اسرائیل پس از جنگ غزه، احیای ابتکارهای صلح‌محور آمریکایی در جهان اسلام و آماده‌سازی فضا برای گسترش این توافقات به عربستان سعودی و اندونزی.

دونالد ترامپ اخیراً در همین چهارچوب گفت: «کشورهای حاشیه‌ای مانند تایلند و شکوفایی را از طریق توافقات ابراهیم بپذیرند و اتفاقات بیشتری برای اتحاد کشورها در راه است.»

در این تصویر کلان، قزاقستان برای آمریکایک دروازه استراتژیک در آسیای مرکزی است و نزدیکی آن به اسرائیل، همسو با طرح کاهش نفوذ روسیه و چین ارزیابی می‌شود. قزاقستان با در اختیار داشتن حدود ۴۰ درصد تولید اورانیوم جهان و

دیدار
نورسلطان نظربایف
با بنیامین نتانیاهو
۷ نوامبر ۲۰۲۵

ذخایر بزرگ نفت و گاز، یک مهره کلیدی در امنیت انرژی جهان است و همراه با زیرکستان، این دو کشور بیش از نیمی از تولید جهانی اورانیوم را تأمین می‌کنند و این مسئله برای اسرائیل و آمریکا اهمیت ویژه‌ای دارد زیرا صنعت هسته‌ای آمریکا هنوز برای تأمین برخی قطعات اورانیوم به روسیه وابسته است و دولت ترامپ اعلام کرده قصد دارد صنعت اورانیوم آمریکا را گسترش دهد که کنترل زنجیره تأمین اورانیوم بخشی از رقابت استراتژیک با چین و روسیه است. از نگاه اسرائیل، نزدیکی به قزاقستان در حوزه انرژی و اورانیوم، یک مزیت راهبردی بلندمدت محسوب می‌شود که ابعاد امنیتی و اقتصادی به شرح زیر دارد:

- نزدیک‌سازی آستانه به غرب برای کاهش عمق نفوذ ایران و روسیه؛
- ایجاد مسیرهای اطلاعاتی و امنیتی در یک منطقه حساس؛
- حمایت از قزاقستان در ساختارهای بین‌المللی مانند سازمان امنیت و همکاری اروپا.

که اگر قزاقستان بتواند ریاست دوره‌ای «OSCE» را به دست آورد، برای اسرائیل مزایایی خواهد داشت، از جمله:

- افزایش تعداد بازیگران غیرعربی و غیراسلام‌گرا با رویکردی متعادل تر نسبت به اسرائیل؛
- ایجاد یک کانال دیپلماتیک مهم در اروپا؛
- گسترش مشروعیت بین‌المللی اسرائیل در دوران بعد از جنگ غزه.

منافع قزاقستان از پیوستن به توافقات ابراهیم

پیوستن قزاقستان به توافقات ابراهیم، بخشی از راهبرد بلندمدت این کشور برای تنوع بخشی ژئوپلیتیک، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و تقویت نقش بین‌المللی خود است. قزاقستان امروز با رتبه ۶۰ در شاخص توسعه انسانی سال ۲۰۲۳ و تولید ناخالص داخلی ۲۸۸ میلیارد دلار در سال ۲۰۲۴ یکی از اقتصادهای در حال رشد اوراسیاست. در همان روزهای اعلام پیوستن قزاقستان به توافقات ابراهیم، چند قرارداد اقتصادی بزرگ میان آستانه و شرکت‌های آمریکایی امضا شد. یکی از مهم‌ترین این پروژه‌ها، آغاز استخراج صنعتی «تنگستن» توسط شرکت آمریکایی «Kobe Capital» با مشارکت شرکت دولتی قزاقستان است؛ پروژه‌ای به ارزش ۱٫۱ میلیارد دلار که حدود ۹۰۰ میلیون دلار آن را آمریکا تأمین مالی می‌کند. تنگستن به دلیل کاربرد گسترده در صنایع دفاعی و فناورانه، یک ماده راهبردی محسوب می‌شود و ورود قزاقستان به زنجیره تأمین آن، قدرت چانه‌زنی ژئوپلیتیک این کشور را افزایش می‌دهد. در حوزه فناوری دیجیتال نیز قرارداد میان Starlink و گروه مخابراتی Veom موقعیت قزاقستان را در عرصه ارتباطات ماهواره‌ای تقویت کرده و با فراهم کردن دسترسی بالقوه به بیش از ۱۵۰ میلیون کاربر، این کشور را به مرکز اتصال منطقه‌ای در آسیای مرکزی بدل خواهد کرد. پیوستن به توافقات ابراهیم همچنین بخشی از تلاش قزاقستان برای کاهش وابستگی راهبردی به روسیه و ایجاد توازن بین قدرت‌های بزرگ است. قاسم جومارت توکایف صراحتاً اعلام کرده که تصمیم دولت در این زمینه «قطعی و غیرقابل بازگشت» است و هدف آن گشودن مسیرهای جدید ژئوپلیتیک دور از وابستگی یک جانبه به مسکو است. با وجود این، او همچنان بر اهمیت مشارکت راهبردی با روسیه و «دوستی ابدی» با چین تأکید می‌کند.

برداشت نهایی

تصمیم قزاقستان برای پیوستن به توافق‌های ابراهیم که با میانجی‌گری آمریکا شکل گرفته، یک پیروزی نمادین برای اسرائیل به شمار می‌رود؛ اما انگیزه بزرگ‌تر آستانه «جلب نظر» واشنگتن و تعمیق حضور آمریکا در آسیای مرکزی غنی از منابع معدنی است.